

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԴՐ. ՄԱՐՏԻՆ ՆԻՊԱԳԵ

ԽՈՍՔ՝ ՈՒՂՂՎԱԾ ԳԵՐՄԱՆԱՑԻ ԺՈՂՈՎՐԴԻ
ԸՆՏՐՅԱԼ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉՆԵՐԻՆ.
ԳԵՐՄԱՆԱՑԻ ԱՎԱԳ ՈՒՍՈՒՑՉԻ
ՏՊԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԹՈՒՐԿԻԱՅԻՑ

DR. MARTIN NIEPAGE

EIN WORT AN DIE BERUFENEN VERTRETER DES
DEUTSCHEN VOLKES
EINDRÜCKE EINES DEUTSCHEN OBERLEHRERS
AUS DER TÜRKEI

ԵՐԵՎԱՆ
ԵՊՀ ՀՐԱՏԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
2017

ՀՏԴ 93/94
ԳՄԴ 63.3
Ն 739

*Հրատարակության է երաշխավորել
ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտի
գիտական խորհուրդը*

Հալեպի գերմանական ռեալական դպրոցի ավագ ուսուցիչ դր.
Մարտին Նիպագեի շարադրած սույն տեղեկագիրը Հայոց
ցեղասպանության կարևորագույն վավերագրերից է, որն
առաջին անգամ է լույս տեսնում հայերեն լեզվով

Գերմաներենից թարգմանեց՝ Էվելինա Մակարյանը
Խմբագիր և առաջաբանի հեղինակ՝ Աշոտ Հայրունի

Դր. Մարտին Նիպագե
Ն 739 Խոսք՝ ուղղված գերմանացի ժողովրդի ընտրյալ ներկա-
յացուցիչներին. գերմանացի ավագ ուսուցչի տպավորու-
թյունները Թուրքիայից/ Դր. Մարտին Նիպագե: -Եր., ԵՊՀ
հրատ., 2017, 50 էջ + 1 էջ ներդիր:

ՀՏԴ 93/94
ԳՄԴ 63.3

ISBN 978-5-8084-2206-3

© ԵՊՀ հրատ., 2017

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Սույն զեկուցագիրը Հայոց ցեղասպանության կարևորագույն վավերագրերից է, որն առաջին անգամ է հայերեն լույս ընծայվում: Զեկույցի հեղինակը՝ դր. Մարտին Նիպագեն, գերմանական կառավարության հանձնարարությամբ մեկնել էր Հալեպ և դասավանդում էր տեղի գերմանական ռեալական դպրոցում, երբ սկսվեց հայերի զանգվածային տեղահանությունը: Չկարողանալով հանդուրժել Հալեպ հասած աքսորյալ հայերի տառապալից, սարսափելի դրությունը՝ ականատեսն էր նա քաղաքի փողոցներում, Նիպագեն թողեց իր աշխատանքը և վերադարձավ Գերմանիա, որտեղ փորձում էր ծանոթներին իրազեկել իր կրած ծանր ապրումների և հայերին պատուհասած աղետի մասին, սակայն, հակառակ իր բոլոր ջանքերին, միայն քչերի մոտ ըմբռնում գտավ:

Ինչ-որ մեկը նրան խորհուրդ տվեց հանդիպել Յոհաննես Լեփսիուսին: 1916 թ. ամռանը կայացավ նրանց հանդիպումը, և Լեփսիուսի առաջարկությամբ Նիպագեն պատրաստեց սույն զեկուցագիրը, որն այնուհետև Պոտսդամից գաղտնի ուղարկվեց Ռայխսթագի պատգամավորներին: Չնայած զեկուցագիրը չհա-

սավ իր հասցեատերերին, քանի որ դրա տարածումն արգելվեց գրաքննության կողմից, այնուհանդերձ այն Լեփսիուսի աջակցությամբ 1916 թ. 1000 տպաքանակով հրատարակվեց և, գաղտնաբար առաքվելով հասարակայնությանն ու քաղաքական գործիչներին, կարճ ժամկետում հայտնի դարձավ՝ առաջ բերելով հուզումներ: Ավելին, 1916 թ. աշնանը այն արդեն հայտնի էր դարձել նաև Թուրքիայում, որտեղ կառավարությունը Նիպագեին հեռակա կարգով մահվան դատապարտեց: Պրուսական իշխանությունների հետապնդումներից և թուրքական գործակալների հնարավոր ահաբեկչություններից համեմատաբար ապահով լինելու համար նա այդուհետև հարկադրաբար փոխեց բնակության վայրը, տեղափոխվեց Մեքլենբուրգի երկրամաս՝ առժամանակ վարելով քիչ թե շատ մեկուսի կյանք:

Հատկանշական է, որ 1916 թ. հուլիսին, երբ Լեփսիուսը 20.500 տպաքանակով հրատարակեց և այնուհետև գերմանական լայն հասարակական շրջաններին ու հեղինակավոր լրատվամիջոցներին գաղտնի առաքեց իր «Տեղեկագիր Թուրքիայում հայ ժողովրդի դրության մասին» գիրքը¹, նրան առաքման գործում իր երեխաներից գատ օգնում էին երկու անձինք՝ Մարտին Նիպագեն և Ռիխարդ Շեֆերը:

---

¹ Johannes Lepsius, Bericht über die Lage des Armenischen Volkes in der Türkei, Potsdam, 1916.

Նիպագեն հետագայում ևս իր մասնակցությունը բերեց Լեփսիոսի հայանպաստ նախաձեռնություններին: Նա, մասնավորապես, այն հայտնի կոչի համահեղինակներից էր, որը Լեփսիոսի նախաձեռնությամբ 1922 թ. ուղարկվեց Լոզանում գումարված կոնֆերանսին, և որտեղ պահանջվում էր Հայկական հարցին պատշաճ լուծում տալ:

ԱՇՈՏ ՀԱՅՐՈՒՆԻ

Խոսք՝ ուղղված գերմանացի ժողովրդի ընտրյալ ներկայացուցիչներին.

Գերմանացի ավագ ուսուցչի տպավորությունները Թուրքիայից

Դր. Մարտին Նիպագե
(Հալեպի գերմանական ռեալական դպրոցի
ավագ ուսուցիչ՝ Վերնիգերոդե քաղաքից)

Երբ ես 1915 թ. սեպտեմբերին դպրոցական եռամսյա արձակուրդից հետո Բեյրութից վերադարձա Հալեպ, սարսափով լսեցի, որ սկսվել է հայերի կոտորածների մի նոր փուլ, որոնք շատ ավելի սոսկալի էին, քան նախկինում տեղի ունեցած Աբդուլ Համիդի ջարդերը, նպատակ էին հետապնդում արմատախիլ անել կիրթ, աշխատասեր և առաջադեմ հայ ժողովրդին, իսկ նրանց ունեցվածքը տալ թուրքերին:

Նման հրեշավոր լուրը ստանալով՝ նախ չհավատացի: Ինձ ասում էին, որ Հալեպի տարբեր կացարաններում գտնվում են սովահար մարդկանց զանգվածներ, որոնք, այսպես կոչված, «փոխադրվող աքսորյալների» մնացորդներ էին: Հայ ժողովրդի

բնաջնջմանը քաղաքական շղարշ տալու համար ներկայացվում էին ռազմական դրդապատճառներ, որոնք իբր թե անհրաժեշտ էին դարձնում հայերին իրենց հայրենի բնակավայրերից, որտեղ նրանք ապրում են 2500 տարուց ի վեր, տեղահանել և աքսորել արաբական անապատներ: Նաև ասում էին, որ որոշ հայեր կատարել են լրտեսական գործողություններ:

Երբ ես իրազեկվել էի փաստերի մասին և բոլոր կողմերից տեղեկություններ էի հավաքել, հանգեցի այն համոզման, որ հայերի դեմ ի հայտ եկող բոլոր մեղադրանքների պարագայում հարցը վերաբերում էր միայն չնչին շարժառիթների, որոնք օգտագործվում էին որպես պատրվակ՝ մի մեղավորի դիմաց տասնյակ հազարավոր անմեղ մարդկանց սպանելու, կանանց և երեխաների հետ ամենավայրագ կերպով վարվելու և աքսորյալներին սովահարության մատնելու համար, ինչի նպատակը մի ամբողջ ազգի բնաջնջումն է:

Իմ ունեցած տեղեկություններից բխող կարծիքը վերստուգելու համար ես այցելեցի քաղաքի այն բոլոր վայրերը, որտեղ գտնվում էին քար երթերից հետո մնացած հայերը: Ավերակված քարվանսարաններում (խաններում) ես գտա մեռած ու կիսով չափ նեխած մարդկանց կույտեր և նրանց մեջ դեռ կենդանի մնացածներ, որոնք շուտով պետք է իրենց վերջին շունչը փչեին: Այլ բակերում ես գտա հիվանդների և սովյալների բազմություններ, որոնց համար ոչ ոք հոգ չէր տանում: Գերմանական ռեալական

դպրոցի (որտեղ եւ աշխատում եմ որպէս ավագ ուսուցիչ) շրջակայքում կային չորս այդպիսի խաներ՝ յոթից ութ հարյուր քառորյակներով, որոնք սովամահ էին լինում: Մենք՝ ուսուցիչներս, և մեր աշակերտները ստիպված էինք ամեն օր անցնել դրանց մոտով: Յուրաքանչյուր ելքի մոտ բաց պատուհաններից տեսնում էինք այդ խղճալի, ցնցոտիներով պատված ուժասպառ կերպարանքները: Մեր դպրոցական երեխաները ստիպված էին լինում առավոտները նեղ փողոցում մի կերպ շրջանցել եզներին լծած երկանիվ սայլերը, որոնց վրա ամեն օր ութից տասը փայտացած դիակներ էին տեղափոխվում՝ առանց դագաղի և ծածկոցի, ձեռքերն ու ոտքերը սայլերից կախված:

Այդ ամենը մի քանի օր դիտելուց հետո եւ իմ պարտքը համարեցի շարադրել հետևյալ զեկույցը.

Որպէս Հալեպում գերմանական ռեալական դպրոցի ուսուցիչներ՝ մենք մեզ թույլ ենք տալիս խոնարհաբար տեղեկացնել հետևյալը.

Մեր պարտքն ենք համարում ուշադրություն հրավիրել այն բանի վրա, որ այսուհետ դպրոցում մեր աշխատանքը կկորցնի իր բարոյական հիմքերն ու հարգանքը տեղացիների շրջանում, եթէ գերմանական կառավարությունն ի վիճակի չլինի արգելելու այն վայրագությունները, որոնք այստեղ իրականացվում են սպանված հայերի կանանց ու երեխաների նկատմամբ: Այն շարասյուններից, որոնցում, երբ նրանք հայկական լեռնաշխար-

հում իրենց հայրենիքը թողնում էին, հաշվվում էր շուրջ երկուսից երեք հազար տղամարդ, կին և երեխա, այստեղ՝ հարավ են հասնում միայն երեքից երկու հարյուրը: Տղամարդիկ ճանապարհին սպանվել են, կանայք և աղջիկները, բացառությամբ ծերերի, սգեղների և շատ փոքրերի, թուրք զինվորների և սպաների կողմից օգտագործվելուց հետո տարվել են քրդական և թուրքական գյուղերը, որտեղ նրանք հարկադրված են իսլամ ընդունել: Քարավանների մնացորդներին փորձում են ոչնչացնել սովի և ծարավի միջոցով: Մինչև իսկ գետանցումների ժամանակ ծարավից պապակածներին չեն թողնում խմել: Որպես սնունդ՝ նրանց ափի մեջ իբրև օրաբաժին լցնում են մի քիչ այլուր, որը նրանք անհագ կերպով խփշտում են, և որը միայն սովամահությունը փոքր-ինչ հետաձգելու նշանակությունն է ունենում:

Հալեպի ռեալական դպրոցի, որտեղ մենք՝ ուսուցիչներս, դասավանդում ենք, դիմացը գտնվող խաներից մեկում, որպես նման փոխադրումների մնացորդ, գտնվում է շուրջ չորս հարյուր հյուծված կերպարանքներից բաղկացած մի բազմություն, այդ թվում՝ հինգից յոթ տարեկան մոտ հարյուր երեխա (տղաներ ու աղջիկներ): Մեծ մասը՝ հիվանդ տիֆով և դիզենտերիայով: Երբ բակ ես մտնում, ստեղծվում է այնպիսի տպավորություն՝ կարծես գժանոց ես եկել: Կերակուր տալիս նկատում ես, որ նրանք ուտելը մոռացել են: Ամիսներ շարունակվող սովահարությունից տկարացած ստամոքսն այլևս ի վիճակի չէ կերակուր ընդու-

նելու: Երբ հաց ես տալիս, այն անտարբեր մի կողմ են դնում: Նրանք այնտեղ հանգիստ պառկած են և սպասում են մահին:

Ինչպե՞ս կարող ենք մենք՝ ուսուցիչներս, այնտեղ երեխաների հետ կարդալ գերմանական հեքիաթներ կամ թեկուզ գթասիրտ Սամարացու մասին պատմությունը Աստվածաշնչից: Ինչպե՞ս կարող ենք մենք անտարբեր կերպով բառեր հոլովել և խոնարհել, երբ գերմանական ռեալական դպրոցի հարևան բակերում ամենուրեք մեր հայ աշակերտների սովահար հայրենակիցները դանդաղ մահվան բաժին են դառնում: Չե՞ որ այնտեղ մեր դպրոցական աշխատանքը կհակասի ցանկացած ճշմարիտ բարոյականության և կդառնա մարդկային զգացումների ծաղր:

Իսկ այն դժբախտները, որոնց հազարներով քշել են քաղաքի միջով ու մերձակայքով դեպի անապատ՝ գրեթե միայն կանայք և երեխաներ, ի՞նչ է կատարվում նրանց հետ: Նրանք շարունակում են քշվել տեղից տեղ, մինչև հազարներից հարյուրները, մինչև հարյուրներից փոքրիկ խմբեր մնացած կլինեն: Եվ այդ փոքրիկ խմբերին նույնպես կշարունակեն քշել, մինչև այդ վերջինները նույնպես մեռած կլինեն: Միայն այդ ժամանակ է, որ թափառումի նպատակը, այդ ժամանակ է, որ «հայերին հատկացված նոր բնակավայրերը», ինչպես արտահայտվում են թերթերը, իրողություն դարձած կլինեն:

«Ta'alim el aleman» – «սա գերմանացիների մտահղացումն է»,– վստահեցնում է սովորական թուրքը նրան ով նրան հարց-

նում է այդ միջոցառումների հեղինակների մասին: Կրթված մուսուլմաններն այն համոզմանն են, որ, եթե նույնիսկ գերմանացի ժողովուրդը հավանություն չի տալիս նման ոճրագործություններին, Գերմանիայի կառավարությունը, հարգելով իր թուրք դաշնակցին, չի միջամտում դրանք արգելելու համար:

Ավելի նրբազգաց մուսուլմանները նույնպես թուրքերը, ինչպես արաբները, դժգոհությամբ թափահարում են գլուխները, մինչև իսկ չեն թաքցնում իրենց արցունքները՝ տեսնելով, թե ինչպես են թուրք զինվորները քաղաքով աքսորյալների շարասյան անցնելու ժամանակ մտրակում հղի կանանց կամ մահամերձներին, որոնք այլևս չեն կարողանում առաջ շարժվել: Նրանք չեն կարողանում հավատալ, որ իրենց կառավարության կարգադրությամբ են կատարվում այդ վայրագությունները և բոլոր սանձարձակությունների համար մեղադրում են գերմանացիներին, որոնց պատերազմի ժամանակ ամեն բանում համարում են Թուրքիայի վարպետ-ուսուցիչները: Մուլլաները ևս մզկիթներում ասում են՝ ոչ թե Բարձր Դուռը, այլ գերմանացի սպաներն են կարգադրել հայերի խոշտանգումն ու բնաջնջումը:

Այն ամենը, որ այստեղ ամիսներ ի վեր յուրաքանչյուրի աչքի առաջ կատարվում է, արևելյան ժողովուրդների հիշողության մեջ հիրավի կմնա որպես անարգանքի բիծ Գերմանիայի պատվո վահանի վրա:

Որոշ ուսյալներ, որպեսզի ստիպված չլինեն սխալվել գերմանացիների նկարագրի հարցում, որոնց հանդեպ մինչ այդ հարգանք են տածել, իրողությունը հետևյալ կերպ են բացատրում. գերմանացի ժողովուրդը, ասում են նրանք, հավանաբար ոչինչ չգիտի սարսափելի կոտորածների մասին, որոնք ներկայումս Թուրքիայում ամենուր կազմակերպվում են տեղացի քրիստոնյաներին բնաջնջելու համար: Այլապես գերմանացի ժողովրդի ճշմարտաստիության պարագայում ինչպե՞ս կարող է հնարավոր լինել այնպիսի հողվածների երևան գալը, որոնք մենք կարդում ենք գերմանական թերթերում, և որոնց հեղինակները կարծես ուրիշ ոչնչից տեղյակ չեն, բացի նրանից, որ առանձին հայեր, որպես լրտեսներ կամ պետական դավաճաններ, արժանվոյն կերպով գնդակահարվել են ռազմադաշտային դատարանի վճռով:

Ուրիշները դարձյալ ասում են. «Հավանաբար Գերմանիայի կառավարության ձեռքերը կապված են որոշ իրավասու պայմանագրերով, կամ ներկա դրությամբ միջամտությունը տեղին չէ»: Մեզ հայտնի է, որ Կոստանդնուպոլսում դեսպանությունն իր հյուպատոսությունների միջոցով իրազեկվում էր այդ ամենի մասին: Քանի որ, սակայն, մինչ այժմ աքսորի գործընթացում նվազագույն իսկ փոփոխություն չի հայտ չի եկել, մենք խղճի մտքով մեզ պարտավորված ենք համարում այս գեկույցի հարցում:

Այն ժամանակ, երբ ես շարադրում էի այս զեկույցը, Հալեպում Գերմանիայի հյուպատոսին փոխարինում էր Ալեքսանդրետի իր գործընկերը՝ հյուպատոս Հոֆմանը: Հյուպատոս Հոֆմանն ինձ տեղեկացրեց, որ Գերմանիայի դեսպանությունն Ալեքսանդրետի, Հալեպի և Մոսուլի հյուպատոսություններից շարունակ ստացվող զեկուցագրերի միջոցով մանրամասնորեն տեղեկացված է երկրում տեղի ունեցող իրադարձությունների մասին, սակայն այդ զեկուցագրերի ամբողջացման և մանրամասների շարադրման տեսանկյունից ցանկալի կլինե՞ր ունենալ նաև մի զեկույց այն մասին, ինչ ես տեսել եմ սեփական աչքերով: Նա ասաց նաև, որ իմ զեկուցագիրն ապահով ճանապարհով կուղարկի Կոստանդնուպոլիս՝ դեսպանությամբ:

Ես ահա պատրաստեցի մի զեկույց այն ձևով, ինչպես այն ցանկալի էր համարվում՝ տալով մեր դպրոցի դիմաց գտնվող խանում տիրող պայմանների ճշգրիտ նկարագրությունը: Պարոն հյուպատոս Հոֆմանը ցանկացավ կցել մի քանի լուսանկարներ, որոնք ինքն անձամբ էր պատրաստել: Դրանք պատկերում էին դիակների կույտեր, որոնց արանքում այս ու այն կողմ էին սողում կամ իրենց բնական կարիքն էին հոգում դեռևս կենդանի մնացած երեխաներ:

Զեկույցի վերամշակված տեսքստը, ինձնից բացի, ստորագրվեց նաև իմ գործընկերներ ավագ ուսուցիչ պարոն դր. Գրեթերի և տիկին Մարիա Շփիքերի կողմից: Մեր հաստատության

ղեկավար պարոն տնօրեն Հուբերը նույնպես իր անունը դրեց գեկույցի տակ և ավելացրեց մոտավորապես հետևյալ բառերը. «Մեր պաշտոնակից պարոն Նիպագեի գեկույցը ոչ մի առումով չափազանցված չէ: Մենք այստեղ շաբաթներ ի վեր միայն հիվանդությամբ և դիակների գարշահոտությամբ լեցուն օդ ենք շնչում: Միայն շուտափույթ օգնության հույսն է մեզ հնարավոր դարձնում շարունակել աշխատանքը»:

Օգնություն չհասավ: Այդ ժամանակ իմ մտածումն էր՝ թողնել գերմանական ռեալական դպրոցում ավագ ուսուցչի պաշտոնը՝ այն հիմնավորումով, որ անիմաստ է և բարոյապես չի կարող արդարացվել, որպես եվրոպական մշակույթի ներկայացուցիչ, մի ժողովրդի դասավանդելն ու դաստիարակելը և միաժամանակ հարկադրաբար անտարբեր դիտելը, թե ինչպես է երկրի կառավարությունն աշակերտների հայրենակիցներին մատնում տանջալի սովամահության: Իմ շրջապատը, սակայն, և նաև հիմնարկության ղեկավար պարոն տնօրեն Հուբերը ինձ ետ պահեցին իմ մտադրությունից: Նրանք իմ ուշադրությունը հրավիրեցին այն հանգամանքի վրա, որ ճիշտ կլիներ, որ մենք, որպես եղելությունների ականատեսներ, մնայինք երկրում: Գուցե մեր ներկայությունը նպաստեր, որ թուրքերը, նկատի առնելով մեզ՝ գերմանացիներին, փոքր-ինչ մարդկայնորեն վարվեին իրենց դժբախտ զոհերի հետ: Ես այժմ տեսնում եմ, որ չափազանց երկար եմ եղել այդ բոլոր անիրավությունների լուռ վկան:

Մեր ներկայությունը ոչինչ չբարելավեց, իսկ ինչ մենք ինքներս էինք կարողանում անել՝ խիստ չնչին էր: Տիկին Շփիքերը՝ մեր եռանդուն, խիզախ պաշտոնակցուհին, օճառ էր գնում և մեր շրջապատում այն կանանց ու երեխաներին (տղամարդիկ այլևս չկային), որոնք դեռ կենդանի էին, օճառով լողացնում էր և ոջիլներից մաքրում: Տիկին Շփիքերը հավաքեց կանանց, որոնք ապուր էին եփում նրանց համար, որոնք դեռ կարող էին սնունդ ընդունել: Ես անձամբ վեց շաբաթ շարունակ ամեն երեկո մահավերձ երեխաներին երկու դույլ թեյ, պանիր և փափկեցված հաց էի բաժանում: Երբ, սակայն, մահվան տներից սովը կամ բժավոր տիֆը տարածվեց քաղաքում, մենք՝ հինգ պաշտոնակիցներս, հիվանդացանք և հարկադրված էինք դադարեցնել մեր օգնությունը: Աքսորյալների համար, որոնք այստեղ՝ Հալեպ էին գալիս, նաև անօգուտ էր ամեն կարգի օգնությունը: Մենք կարողանում էինք միայն մի փոքր թեթևացնել հոգեվարքում գտնվող՝ մահվան դատապարտվածների տառապանքը:

Այն, ինչ Հալեպում մեր սեփական աչքերով տեսանք, հայերի բնաջնջման մեծ ողբերգության սուկ վերջին տեսարանն էր՝ միայն չնչին բեկոր այն սոսկալիի, որ միաժամանակ տեղի էր ունենում Թուրքիայի բոլոր նահանգներում: Շատ ավելի զարհուրելի լուրեր էին հաղորդում Բաղդադի երկաթուղու ճարտարագետները, երբ ուղեմասից տուն էին վերադառնում, կամ գերմանացի ճանապարհորդները, որոնք իրենց ճանապարհին հանդի-

պել էին աքսորյալների քարավաններին: Այդ պարոններից ոմանք այնպիսի սարսափելի բաներ էին տեսել, որ օրերով ոչինչ չէին կարողանում ուտել:

Նրանցից մեկը (պարոն Գրայֆը՝ Հալեպից) պատմում էր, թե ինչպես Թել Աբիադի և Ռաս ուլ Այնի մոտ երկաթուղու թմբի վրա զանգվածաբար փոված էին մերկ կանանց պղծված դիակներ: Նրանցից շատերի հետույքների մեջ մահակներ էին խրված: Մեկ ուրիշը (պարոն Շփիքերը՝ Հալեպից) տեսել էր, թե ինչպես էին թուրքերը հայ տղամարդկանց կապում միմյանց, որսորդական հրացաններով մի քանի անգամ կրակում էին կապկպած մարդկանց վրա և ծիծաղելով հեռանում, մինչդեռ նրանց գոհերը սարսափելի ցնցումների մեջ դանդաղ մեռնում էին: Այլ տղամարդկանց ձեռքերը կապել էին մեջքերին և ցած էին նետում գառիվայրից: Ներքևում կանգնած էին կանայք, որոնք դանակներով մշակում էին ցած նետվածներին, մինչև նրանք կմեռնեին: Քաշում էին մի բողոքական հոգևորականի մատների եղունգները, որը դեռ երկու տարի առաջ շատ սրտալից հյուրընկալություն էր ցուցաբերել իմ պաշտոնակից դր. Գրեթերին ճամփորդության ժամանակ:

Մոսուլի գերմանացի հյուպատոսը Հալեպի գերմանական ակումբում իմ ներկայությամբ պատմում էր, որ ինքը Մոսուլից Հալեպ տանող ճանապարհի որոշ հատվածներում երեխաների՝ այնքան շատ կտրված ձեռքեր է թափված տեսել, որ դրանցով

կարելի կլինեն ծածկել ողջ փողոցը: Ուրֆայի գերմանական հիվանդանոցում պառկած է մի փոքրիկ աղջիկ, որի գույգ ձեռքերը նույնպես կտրված են: Հալեպի շրջանի արաբական մի գյուղի մոտ պարոն Հոլշթայնը՝ Մոսուլի գերմանական հյուպատոսը, տեսել է մակերեսորեն թաղված հայերի թարմ դիակներ: Գյուղի արաբներն ասում էին, որ իրենք հայերին սպանել են կառավարության հրամանով: Նրանցից մեկը հպարտ վստահեցնում էր, որ ինքն անձամբ ութ հոգու է սպանել:

Հալեպի շատ տներում, որտեղ քրիստոնյաներ էին ապրում, ես գտա թաքցված հայ աղջիկների, որոնք ինչ-որ դիպվածով խուսափել էին մահից. կա՛մ ուժասպառ պառկած էին մնացել և մեռած էին համարվել, երբ նրանց շարասյունը շարունակում էր քշվել, կա՛մ եվրոպացիները կարողացել էին այդ դժբախտներին մի քանի մարկով գնել այն թուրք զինվորից, որը վերջինն էր նրանց բռնաբարել: Այդ բոլոր աղջիկները կարծես հոգեպես խանգարված են: Շատերը ստիպված են եղել ականատես դառնալ, թե ինչպես էին թուրքերը կտրում իրենց ծնողների գլուխները: Ես գիտեմ այնպիսի թշվառ արարածների, որոնք ամիսներ շարունակ ոչ մի խոսք չեն արտաբերել, որոնցից դեռ այսօր էլ հնարավոր չէ ինչ-որ ժպիտ կորզել: Հալեպում Բաղդադի երկաթուղու պահեստապետ պարոն Քրաուզեն իր մոտ էր վերցրել մոտ 14 տարեկան մի աղջկա: Թուրք զինվորները երեխային մի գիշերվա ընթացքում այնքան էին բռնաբարել, որ նա լրիվ կորց-

րել էր բանականությունը: Ես տեսա, թե ինչպես էր նա այրվող շուրթերով խելացնոր թավալվում իր բարձի վրա, և միայն դժվարությամբ կարողացա նրան ջուր խմեցնել:

Ինձ ծանոթ մի գերմանացի Ուրֆայի մոտակայքում տեսել էր, թե ինչպես էին թուրք զինվորները ստիպում հարյուրավոր քրիստոնյա գեղջուկ կանանց մերկանալ: Զինվորները զվարճանում էին՝ նրանց օրեր շարունակ 40 աստիճան շոգի պայմաններում անապատով մերկ քշելով, մինչև նրանց մաշկը լրիվ կայրվեր: Մեկ ուրիշը տեսել էր, թե ինչպես մի թուրք հայ կնոջ արգանդից դուրս էր քաշել երեխային և ծեփել պատին:

Ալեքսանդրետի, Հալեպի և Մոսուլի գերմանական հյուպատոսությունների՝ դեսպանությանը ներկայացրած բազմաթիվ գեկուցագրերում առկա են այլ փաստեր և ավելի զարհուրելի, քան իմ կողմից ներկայացված այս փոքրաթիվ օրինակները: Հյուպատոսներն այն կարծիքին են, որ մինչև այժմ հավանաբար շուրջ մեկ միլիոն հայեր զոհ են դարձել վերջին ամիսների կոտորածներին:

Խղճի պարտք է խոսել այդ ամենի մասին: Թեև կառավարությունը հայ ժողովրդի բնաջնջմամբ միայն քաղաքական նպատակներ է հետապնդում, այնուամենայնիվ դրա իրականացումը շատ զճերով կրում է քրիստոնյաների հալածանքների բնույթ:

Տասնյակ հազարավոր աղջիկներն ու կանայք, որոնց քարշ էին տալիս թուրքական հարեմները, երեխաների զանգվածները,

որոնց կառավարությունը հավաքում և բաժանում է թուրքերին ու քրդերին, կորած են քրիստոնյա եկեղեցու համար և հարկադրված են ընդունել իսլամը: Գերմանացիները նույնպես այժմ կրկին լսում են վիրավորական «ցավուր» բառը:

Ադանայում ես տեսա հայ որբերի մի բազմություն՝ թուրք զինվորների հսկողությամբ փողոցով գնալիս: Նրանց ծնողներին սպանել էին, երեխաները պարտավոր են մուսուլմաններ դառնալ: Ամենուր այնպիսի դեպքեր են ի հայտ եկել, երբ չափահաս հայերն իրենց կյանքը կարողացել են փրկել՝ իսլամն ընդունելու պատրաստակամություն հայտնելով:

Այլ վայրերում այն բանից հետո, երբ քրիստոնյաներին դրդել էին դիմում գրել իսլամական համայնք ընդունվելու համար, թուրք պաշտոնյաները եվրոպացիների աչքերին թոզ փչելու համար վեհանձնաբար պատասխանում էին՝ կրոնը խաղալիք չէ, և նախընտրում էին խնդրատուներին սպանել տալ: Այնպիսի մարդիկ, ինչպես Թալեաթ բեյն ու Էնվեր փաշան, շատ անգամներ երևելի հայերին, որոնք նրանց նվերներ էին բերում, շնորհակալության հետ մեկտեղ նաև հայտնում էին, որ իրենց համար ավելի հաճելի կլինեք, եթե հայ նվիրատուներն իրենց նվերները հանձնեին որպես մուսուլմաններ: Այդ պարոններից մեկը թերթի մի լրագրողի ասել է. «Անկասկած, մենք այժմ պատժում ենք նաև շատ անմեղների»: Նման պատճառաբանություններով թուրք պետական գործիչներն արդարացնում են անպաշտպան

կանանց և երեխաների զանգվածային կոտորածները: Գերմանացի մի կաթոլիկ հոգևորական տեղեկացրեց, որ Էնվեր փաշան Կոստանդնուպոլսում պապի դեսպանորդ մոնսինյոր Դուչիի ներկայությամբ ասել էր, որ ինքը չի հանգստանա այնքան ժամանակ, քանի դեռ կենդանի մնացած կլինի գեթ մեկ հայ:

Աքսորի նպատակը ողջ հայ ժողովրդի բնաջնջումն է: Այդ դիտավորությունը վկայում է այն, որ թուրքական կառավարությունը մերժում կամ պարբերաբար փորձում է խոչընդոտել առաքելությունների և երկրում բնակվող գթության քույրերի ու եվրոպացիների յուրաքանչյուր օգնություն: Մի շվեյցարացի ճարտարագետ պետք է կանգնե՞ր ռազմական դատարանի առջև, քանի որ նա Անատոլիայում հաց էր բաժանել աքսորյալների մի շարասյան՝ սովամահության եզրին հասած հայ կանանց ու երեխաներին: Կառավարությունը չվարանեց աքսորել նաև Ադանայի և Հալեպի գերմանական դպրոցների հայ աշակերտներին ու ուսուցիչներին, նաև գերմանական որբանոցների հայ երեխաներին՝ անտարբեր մնալով հյուպատոսների և հաստատությունների ղեկավարների բոլոր ջանքերի հանդեպ: Մերժվեց նաև ամերիկյան կառավարության՝ աքսորյալներին ամերիկյան նավերով և ամերիկյան ծախսով Ամերիկա տեղափոխելու առաջարկը:

Թե ինչ են մտածում մեր գերմանացի հյուպատոսները և երկրում բնակվող բազմաթիվ օտարերկրացիները հայերի կոտորածների մասին, մի օր հայտնի կդառնա զեկուցագրերի միջո-

ցով: Թուրքիայում գերմանացի սպաների կարծիքի մասին ես ոչինչ չեմ կարող ասել: Հաճախ նկատել եմ, թե նրանց շրջաններում ինչպես էր տհաճ լռությամբ կամ ճիզի գործադրումով փոխվում թեման, երբ մի եռանդաշատ գերմանացի սեփական դատողությամբ խոսում էր հայերի սոսկալի տառապանքների մասին:

Երբ գեներալ-ֆելդմարշալ ֆոն դեր Գուլցը մեկնում էր Բադ-դադ և Ջերաբլուսի մոտ պետք է անցներ Եփրատը, այնտեղ կար սովամահության եզրին հասած աքսորյալ հայերի մի մեծ ճամբար: Ֆելդմարշալի ժամանումից քիչ առաջ, ինչպես ես տեղեկացա Ջերաբլուսում, այդ դժբախտներին՝ հիվանդ և մահամերձ մարդկանց, մտրակների հարվածների տակ քշել էին մի քանի կիլոմետր այն կողմ գտնվող բլուրների վրա: Երբ ֆոն դեր Գուլցն այդտեղով անցնում էր, այդ զազրելի տեսարանն այլևս չկար: Երբ մենք դրանից կարճ ժամանակ անց մի քանի պաշտոնակիցներով այցելեցինք այդ վայրը, գտանք այնտեղ տղամարդկանց և երեխաների դիեր, հագուստի մնացորդներ և գանգեր ու ոսկորներ, որոնց միսը բորենիներն ու գիշատիչ թռչունները դեռ միայն մասամբ էին խժռել:

Սույն զեկույցի հեղինակը բացառված է համարում, որ Գերմանիայի կառավարությանը, եթե այն լուրջ մտադրություն ունի գեթ վերջին պահին հակազդել ադետին, անհնար կլիներ Թուրքիայի կառավարությանը խելքի բերել: Իրո՞ք թուրքերը մեր

նկատմամբ այդչափ բարյացակամ են, ինչպես ասվում է, չի՞ կարելի նրանց հասկացնել, թե որքան են նրանք մեզ վարկաբեկում ամբողջ աշխարհի առաջ, եթե մենք, որպես նրանց դաշնակիցները, հանգիստ պետք է նայենք, թե ինչպես են մեր հավատակիցները Թուրքիայում հարյուր հազարներով մորթվում, ինչպես են նրանց կանայք ու դուստրերը անարգվում, իսկ երեխաները մեծանում՝ ընդունելով իսլամը: Մի՞ թե թուրքերը ըմբռնում չունեն այն բանի հանդեպ, որ իրենց բարբարոսությունները մեզ են վերագրվում, և որ մեզ՝ գերմանացիներիս, մեղադրում են պատժելի համաձայնության կամ արգահատելի թուլության մեջ, եթե մենք այս պատերազմի առաջացրած սարսափելի արհավիրքների առջև այք ենք փակում և փորձում քար լռության մատնել փաստերը, որոնք արդեն հայտնի են ողջ աշխարհում: Իրո՞ք թուրքերն այնքան ինտելիգենտ են, ինչպես ասվում է, արդյո՞ք հնարավոր չէր լինի նրանց համոզել, որ իրենք, Թուրքիայում քրիստոնյա ազգերին բնաջնջելով, ոչնչացնում են արժեքներ ստեղծող տարրերին և Եվրոպայի հետ առևտրի ու համընդհանուր քաղաքակրթության միջնորդներին: Արդյո՞ք թուրքերն այնքան հեռատես են, ինչպես դա ասվում է, կկարողանա՞ն նրանք անտարբեր մնալ այն երկյուղալի հեռանկարի հանդեպ, որ Եվրոպական մշակութային պետությունները, ի գիտություն ընդունելով այն ամենը, ինչ պատերազմի ժամանակ Թուրքիայում տեղի է ունեցել, ստիպված պետք է լինեն այն հետևությունը կատարել, որ

Թուրքիան զրկվելու է ինքն իրեն կառավարելու իրավունքից և մեկընդմիջտ կորցրել է իր մշակութային ունակությունների և հանդուրժողականության հանդեպ հավատը: Արդյո՞ք Թուրքիայի սեփական լավագույն շահը չէ, որ կներկայացնի գերմանական կառավարությունը, եթե նրան խանգարի տնտեսապես և բարոյապես անդունդը գահավիժել:

Այս գեկույցով ես փորձում եմ գերմանացի ժողովրդի ընտրյալ ներկայացուցիչների միջնորդությամբ հասնել կառավարության ականջին: Ռայխսաթագի հանձնախմբերի նիստերում նման հարցերը, որքան էլ դրանք անհաճո լինեն, չպետք է ավելի երկար լռության մատնվեն: Ոչինչ ավելի ամոթալի չէր լինի մեզ համար, քան այն, որ Կոստանդնուպոլսում չափազանց մեծ ծախսերով կառուցվեր գերմանա-թուրքական բարեկամության մի հաստատություն, այն դեպքում, երբ մենք ի վիճակի չենք մեր հավատակիցներին պաշտպանել բարբարոսություններից, որոնք իրենց նմանը չունեն Թուրքիայի՝ արյան մեջ թաթախված պատմության մեջ: Ավելի լավ չէ՞ր լինի հավաքած միջոցներն օգտագործել թուրքական բարբարոսության անմեղ զոհերի համար որբանոցներ կառուցելու նպատակով:

Երբ 1909 թ. Ադանայի կոտորածից հետո տեղի ունեցավ հաշտեցման ճաշկերույթ, որին, բացի թուրք բարձրաստիճան պաշտոնյաներից, մասնակցում էին նաև հայ հոգևորականության ղեկավարները, ինչպես տեղեկացնում էր այդտեղ ներկա

գտնված գերմանացի հյուպատոս Բյուզեն, վեր կացավ մի հայ հոգևորական և իր ճառում ասաց. «Ճիշտ է, մենք՝ հայերս, այդ ջարդերի օրերին շատ բան ենք կորցրել՝ մեր տղամարդկանց, մեր կանանց, մեր երեխաներին և մեր ունեցվածքը: Դուք՝ թուրքերդ, սակայն, ավելին եք կորցրել: Դուք կորցրել եք ձեր պատիվը»:

Եթե մենք շարունակում ենք քրիստոնյաների կոտորածները համարել Թուրքիայի ներքին գործը, ինչը մեզ համար միայն այն նշանակությունն ունի, որ Թուրքիայի հետ ամրապնդենք բարեկամությունը, ապա պետք է նաև փոխենք մեր գերմանական մշակութային քաղաքականության ուղենիշները: Այդ դեպքում մենք պետք է դադարենք Թուրքիա ուղարկել գերմանացի ուսուցիչներ, իսկ մենք՝ ուսուցիչներս, պետք է հրաժարվենք Թուրքիայում մեր աշակերտներին գերմանացի գրողների ու բանաստեղծների, գերմանական մշակույթի և գերմանական իդեալների, ուր մնաց, թե նաև գերմանական քրիստոնեության մասին պատմել:

Ես երեք տարի առաջ Արտաքին գործերի նախարարության կողմից որպես ավագ ուսուցիչ ուղարկվեցի Հալեպի գերմանական ռեալական դպրոց: Մագդեբուրգի թագավորական մարզային դպրոցի կոլեգիան ուղևորությունս շարունակելուց առաջ ինձ առանձնահատուկ պարտավորեցրեց, որ ես ինձ արժանի դրսևորեմ այն վստահությանը, որն արձակուրդի ընթացքում իմ հան-

դեպ ցուցաբերվել է՝ ավագ ուսուցչի պաշտոնը վարելու համար: Որպես գերմանացի պաշտոնյա և գերմանական մշակույթի հրավիրյալ ներկայացուցիչ՝ ես իմ պարտականություններին չէի համապատասխանի, եթե այն զազրելիությունների հանդեպ, որոնց ականատեսն էի, լռություն պահպանեի և անտարբեր դիտեի, թե ինչպես են ինձ վստահված աշակերտները քշվում անապատ՝ սովամահության:

Երիտթուրքական կառավարության կողմից հայերի դեմ կարգադրված և իրականացված այս սոսկալի միջոցառումների դրդապատճառների առնչությամբ հարկ է ասել հետևյալը:

Երիտթուրքի աչքերի առաջ սավառնում է միատարր ազգային պետության եվրոպական իդեալը: Նա հույս ունի, որ կկարողանա ոչ թուրք մուսուլման ռասաներին, ինչպես օրինակ, քրդերին, պարսիկներին, արաբներին և ուրիշներին, վարչական ճանապարհով և թուրքերենի դպրոցական ուսուցմամբ, վկայակոչելով միասնական մուսուլման շահը, թրքացնել: Նա վախենում է քրիստոնյա ազգերից՝ հայերից, ասորիներից, հույներից, նրանց մշակութային և տնտեսական գերազանցության պատճառով և, ի դեմս նրանց կրոնի, արգելք է տեսնում՝ նրանց խաղաղ ճանապարհով թրքացնելու համար: Այդ իսկ պատճառով նրանք պետք է բնաջնջվեն կամ բռնի իսլամացվեն: Թուրքերը չեն պատկերացնում, որ նրանք այդպիսով միաժամանակ կտրում են այն ճյուղը, որի վրա նստած են նաև իրենք: Ո՞վ պետք է Թուրքիան

զարգացնի, եթե ոչ հույները, հայերն ու ասորիները, որոնք կազմում են պետության բնակչության ավելի քան մեկ քառորդը: Թուրքերն իրենք, որոնք Թուրքիայում բնակվող ռասաներից ամենաանընդունակն են, բնակչության փոքրամասնություն են կազմում և մշակութապես մինչև իսկ արաբներից դեռ շատ հետ են մնում: Որտե՞ղ է, որ կա թուրքական առևտուր, թուրքական արհեստ, թուրքական արդյունաբերություն, թուրքական արվեստ, թուրքական գիտություն: Նրանք նույնիսկ իրավունքը, կրոնն ու լեզուն, որչափ որ դրանք իրենց մատչելի են, փոխ են առել հպատակեցված արաբներից:

Մենք՝ ուսուցիչներս, որ երկար տարիներ Թուրքիայում գերմանական դպրոցներում հույներին, հայերին, արաբներին, թուրքերին և հրեաներին դասավանդել ենք, չենք կարող այլ կարծիք հայտնել, քան այն, որ մեր բոլոր աշակերտներից ամենամեծ չկամությամբ սովորողներն ու ամենաանընդունակները զտարյուն թուրքերն են: Որտեղ մի թուրք հանկարծ ինչ-որ լավ բան է անում, տասից ինը դեպքերում կարելի է վստահ լինել, որ խոսքը վերաբերում է չերքեզի, ալբանացու կամ երակներում բուլղարական արյուն կրող թուրքի: Իմ անձնական փորձառությունից ելնելով՝ կարող եմ միայն այն կանխատեսումն անել, որ իսկական թուրքերը առևտրի, արդյունաբերության և գիտության ոլորտներում երբեք որևէ նպաստ չեն բերելու:

Այժմ գերմանական թերթերում պատմում են թուրքերի՝ ուսման ծարավի մասին, որոնք ոգևորված ձգտում են գերմաներեն սովորել, նույնիսկ տեղեկացնում են մեծահասակների համար նախատեսված լեզվի դասընթացների մասին, որոնք կազմակերպվում են Թուրքիայում: Անշուշտ՝ դրանք կազմակերպվում են, բայց ի՞նչ արդյունք են տալիս: Կարդում ենք մի ռեալական դպրոցի լեզվի դասընթացի մասին, որը սկսվել է տասներկու թուրք ուսուցիչների՝ իբրև աշակերտների հետ: Թղթակիցը, սակայն, մոռանում է ավելացնել, որ չորս դասաժամից հետո միայն վեց, հինգ դասաժամից հետո՝ հինգ, վեց դասաժամից հետո՝ չորս, իսկ յոթ դասաժամից հետո՝ միայն երեք աշակերտներ կայացավ պարապմունքին, այնպես որ դասընթացը աշակերտների անտարբերության պատճառով ութ դասաժամից հետո չեղարկվեց, մինչդեռ իրականում նոր էր սկսվել: Եթե աշակերտները հայեր լինեին, ապա նրանք կտոկային մինչև ուսումնական տարվա վերջը, ջանասիրաբար կսովորեին և վերջում բավականին կտիրապետեին գերմաներենին:

Ո՞րն է Գերմանիայի, ինչպես և յուրաքանչյուր քրիստոնյա մշակութային ժողովրդի պարտականությունը հայերի կոտորածների առնչությամբ: Մենք պետք է փորձենք ամեն ինչ անել՝ կես միլիոն հայ կանաց ու երեխաներին, որոնք այսօր Թուրքիայում դեռ կարող են կենդանի լինել և մատնված են սովամահության, մի բնաջնջումից պաշտպանելու համար, որը քաղաքա-

կիրթ ամբողջ աշխարհի խայտառակությունը կդառնա: Միջագետքի անապատի եզրին և այնտեղ տանող ճանապարհներին թափված հարյուր հազարավոր աքսորյալ կանանց ու երեխաներին իրենց թշվառ գոյությունը շարունակելու քիչ ժամանակ է մնացել: Կամ որքա՞ն կարելի է ապրել՝ ձիու աղբի մեջ հացահատիկ փնտրելով և դրա հետ խոտ ուտելով: Անհամար մարդկանց հազիվ թե հնարավոր լինի օգնել՝ ամիսներ շարունակվող թերսնման և տարածված դիզենտերիայի պատճառով: Կոնիայում դեռևս ապրում են Կոստանդնուպոլսից տեղահանված, նախկինում ունևոր և կրթված հայերից մի քանի հազարը՝ բժիշկներ, գրողներ, վաճառականներ, որոնց դեռ կարելի է օգնել, քանի դեռ նրանց ևս չի պատուհասել սոսկալի ճակատագիրը: Հազար հինգ հարյուր առողջ հայ տղամարդիկ, կանայք ու երեխաներ՝ նրանց թվում վաթսունամյա տատիկներ և վեցից յոթ տարեկան շատ երեխաներ դեռ աշխատում են, որպես քար կոտորողներ և հողափորներ, Բաղդադի երկաթուղու մի ուղեմասում՝ Այրանի և Էնթեղիի միջև, մեծ թունելի մոտակայքում: Ներկայումս նրանց կերակրում է Բաղդադի երկաթուղու գլխավոր ճարտարագետ Մորֆը, սակայն թուրքական կառավարությունն արդեն նաև նրանց անուններն է գրանցել: Հենց որ նրանք աշխատանքն ավարտեն, ինչը կտևի երկուսից երեք ամիս, և նրանց կարիքն այլևս չունենան, նրանց կքշեն «բնակության նոր վայրեր», այն է՝ տղամարդկանց կառանձնացնեն և կգնդակահարեն, գեղեցիկ

կանանց ու աղջիկներին կտանեն հարեմներ, իսկ մնացածին առանց սննդի, անապատում այս ու այն կողմ կքշեն, մինչև բռլորը կմեռնեն:

Հայ ժողովուրդը Գերմանիայի օգնության ակնկալիքն ունի: Երբ մի քանի տարի առաջ Կիլիկիայում ի հայտ էր եկել հայերի կոտորածների բռնկման սպառնալիք, Մերսինի դիմաց հայտնվեց գերմանական մի ռազմանավ: Հրամանատարն Ադանայում այցելեց հայ կաթողիկոսին և նրան վստահեցրեց, որ քանի դեռ Թուրքիայում առկա է գերմանացիների ազդեցությունը, ապա անհնար կլինեն կոտորածները, որպիսիք տեղի են ունեցել Աբդուլ Համիդի ժամանակ: Գերմանիայի դեսպան ֆոն Վանզեն-հայմը անցյալ տարվա ապրիլին մի ընդունելության ժամանակ նույնն է հավաստիացրել Հայոց պատրիարքին և Հայոց ազգային ժողովի նախագահին:

Եթե նույնիսկ չխոսենք քրիստոնեական համընդհանուր պարտքի մասին, մենք՝ գերմանացիներս, առանձնահատուկ պարտավորություն ենք կրում՝ դեռևս կենդանի մնացած կես միլիոն հայերի լրիվ բնաջնջումը դադարեցնելու համար: Մենք Թուրքիայի դաշնակիցն ենք և ֆրանսիացիների, անգլիացիների ու ռուսների մեկուսացման պարագայում միակն ենք, որ այնտեղ դեռ ինչ-որ բան պետք է ասենք: Մենք կարող ենք զայրույթով հերքել թշնամական արտերկրի ստերն այն մասին, թե գերմանացի հյուպատոսներն են կազմակերպել կոտորածները, թուրք

Ժողովրդի հավատն առ այն, թե Գերմանիան է կարգադրել հայերի կոտորածները, մենք չենք վերացնի, եթե գերմանացի դիվանագետների ու սպաների կողմից, վերջ ի վերջո, եռանդուն միջամտություն տեղի չունենա: Իսկ եթե հետագայում նույնիսկ մնա միայն այն մեղադրանքը, որ մեր դաշնակցի հանդեպ մեր տածած երկյուղն ու թուլությունը մեզ խանգարել են կես միլիոն կանանց ու երեխաներին պաշտպանել սպանդից և սովամահությունից, ապա Գերմանիայի մղած պատերազմի պատկերը բոլոր ժամանակներում համաշխարհային պատմության հայելու մեջ մի սզեղ դիմագծով այլանդակված կլինի: Շատ սխալված կլինենք, եթե հավատանք, որ թուրքական կառավարությունն ինքնակամ կհրաժարվի գոնե կանանց ու երեխաներին ոչնչացնելուց, եթե գերմանական կառավարության կողմից առավելագույն ճնշում չգործադրվի: Դեռևս այս տարվա մայիսին, իմ՝ Հալեպից մեկնելուց կարճ ժամանակ առաջ Բաղդադի երկաթուղու մոտ, Ռաս ուլ Այնում, մորթվեցին այնտեղ ճամբարող բոլոր քսորյալների բազմությունները՝ մոտավոր գնահատմամբ՝ քսան հազար կանայք և երեխաներ:

EIN WORT AN DIE BERUFENEN VERTRETER DES
DEUTSCHEN VOLKES
EINDRÜCKE EINES DEUTSCHEN OBERLEHRERS
AUS DER TÜRKEI

Von

Dr. Martin Niepage

*Oberlehrer an der deutschen Realschule zu
Aleppo, z. St. Wernigerode*

Als ich im September 1915 von einem dreimonatigen Ferienaufenthalt aus Beirut nach Aleppo zurückkehrte, hörte ich mit Entsetzen, dass eine neue Periode von Armeniermassakres begonnen habe, die weit fürchterlicher als die früheren unter Abdul Hamid, zum Zwecke hätten, das intelligente, erwerbsfreudige und fortgeschrittene Volk der Armenier mit Stumpf und Stiel auszurotten und dessen Besitz in türkische Hände übergehen zu lassen.

Für eine so ungeheuerliche Kunde fehlte mir zunächst der Glaube. Man sagte mir, in verschiedenen Quartieren von Aleppo lägen Massen von halbverhungerten Menschen, die von sogenannten "Deportationstransporten" übrig geblieben seien. Um der Ausrottung des armenischen Volkes ein politisches Mäntelchen umzuhängen, schütze man militärische Gründe vor, die es angeblich nötig machten, die Armenier aus ihren heimischen Wohnsitzen, die sie seit 2500 Jahren innehaben, zu

vertreiben und in die arabische Wüste zu deportieren. Auch sage man, dass sich einzelne Armenier zu Spionageakten hätten verleiten lassen.

Nachdem ich mich über die Tatsachen unterrichtet und von allen Seiten Erkundigungen eingezogen hatte, kam ich zu dem Ergebnis, dass es sich bei allen Beschuldigungen gegen die Armenier nur um geringfügige Anlässe handelte, die man zum Vorwand nahm, um zehntausend Unschuldige für einen Schuldigen zu erschlagen, in der rohesten Weise gegen Frauen und Kinder zu wüten und einen Hungerfeldzug gegen die Deportierten zu führen, der die Ausrottung der ganzen Nation zum Ziele hat.

Um das aus meinen Informationen gewonnene Urteil nachzuprüfen, besuchte ich alle Plätze in der Stadt, wo Armenier lagen, die von den Transporten zurückgeblieben waren. In verfallenen Karawansereien (Chans) fand ich Haufen von Toten und Halbverwesten und noch Lebende darunter, die bald ihren letzten Seufzer aushauchen mussten. In anderen Höfen fand ich Haufen von Kranken und Hungernden, nach denen niemand sah. Rings um die deutsche Realschule, an der ich als Oberlehrer tätig bin, befanden sich vier solcher Chans mit sieben bis achthundert Deportierten, die am Verhungern waren. Wir Lehrer und unsere Schüler mussten täglich daran vorübergehen. Durch die offenen Fenster sahen wir bei jedem Ausgang die bedauernswerten, in Lumpen gehüllten ausgemergelten Gestalten. Unsere Schulkinder mussten sich des Morgens in der engen Strasse an den zweirädrigen Ochsenkarren vorbeidrängen, auf denen täglich acht bis zehn steife Leichen ohne Sarg und Hülle fortgeschafft wurden, während Arme und Beine aus den Karren heraushingen.

Nachdem ich dies einige Tage mitangesehen, hielt ich es für meine Pflicht, folgenden Bericht aufzusetzen:

Als Lehrer an der deutschen Realschule in Aleppo erlauben wir uns ganz gehorsamst folgendes zu berichten:

Es erscheint uns Pflicht, darauf aufmerksam zu machen, dass unserer Schularbeit in Zukunft die sittliche Grundlage und die Achtung bei den Eingeborenen fehlt, wenn die deutsche Regierung nicht in der Lage ist, die Brutalität zu verhindern, mit der hier gegen Frauen und Kinder erschlagener Armenier vorgegangen wird. Von Transporten, die, als sie ihre Heimat in Hocharmenien verliessen, gegen zwei- bis dreitausend Männer, Frauen und Kinder zählten, kommen hier im Süden nur noch drei- bis zweihundert an. Die Männer sind unterwegs erschlagen, die Frauen und Mädchen, mit Ausnahme der alten, hässlichen und ganz kleinen, sind, nachdem sie von türkischen Soldaten und Offizieren gemißbraucht worden sind, in türkische und kurdische Dörfer verschleppt worden, wo sie den Islam annehmen müssen. Den Rest der Karawanen sucht man durch Hunger und Durst aufzureiben. Selbst bei Flussübergängen lässt man die Verdurstenden nicht trinken. Als Nahrung streut man ihnen als Tagesration ein wenig Mehl auf die Hand, das sie begierig ablecken, und das nur die Wirkung hat, den Hungertod hinauszuzögern.

Gegenüber der deutschen Realschule in Aleppo, in der wir als Lehrer unterrichten, liegt in einem der Chans als Rest solcher Transporte ein Haufe von etwa vierhundert ausgemergelter Gestalten, darunter etwa hundert Kinder (Knaben und Mädchen) von fünf bis sieben Jahren. Die meisten krank an Typhus und Dysenterie. Tritt man in den Hof, so hat man den Eindruck, in ein Irrenhaus zu kommen. Bringt man ihnen

Nahrung, so bemerkt man, dass sie das Essen verlernt haben. Der durch monatelangen Hunger geschwächte Magen vermag keine Speise mehr aufzunehmen. Gibt man ihnen Brot, so legen sie es gleichgültig beiseite. Sie liegen still da und warten auf den Tod.

Wie sollen wir Lehrer da mit unseren Kindern deutsche Märchen oder gar in der Bibel die Geschichte vom barmherzigen Samariter lesen? Wie sollen wir gleichgültig Wörter deklinieren und konjugieren lassen, wenn rings in den Nachbarhöfen der deutschen Realschule die verhungerten Volksgenossen unserer armenischen Schüler langsam dem Tode verfallen? Da schlägt doch unsere Schularbeit aller wahren Sittlichkeit ins Gesicht und wird zu einer Verhöhnung menschlichen Empfindens.

Und jene Unglücklichen, die man zu Tausenden durch die Stadt und die Nachbarschaft in die Wüste getrieben hat, fast nur noch Frauen und Kinder, was wird aus ihnen? Von Ort zu Ort werden sie weitergetrieben, bis aus den Tausenden Hunderte, bis aus den Hunderten kleine Häuflein übrig geblieben sind. Und auch dies Häuflein treibt man weiter, bis auch die letzten gestorben sind. Dann erst ist das Ziel der Wanderung, dann sind die "neuen, den Armeniern angewiesenen Wohnsitze", wie Zeitungen sich ausdrücken, erreicht.

"Ta'alim el aleman" – "die Lehre der Deutschen sei das", versichert der einfache Türke jedem, der ihn nach den Urhebern dieser Massregeln fragt. Die Gebildeten unter den Moslems sind der Ueberzeugung, dass, wenn auch das deutsche Volk solche Greuel missbillige, die deutsche Regierung aus Rücksicht auf ihre türkischen Bundesgenossen nicht einschreite, um sie zu verhindern.

Auch feiner fühlende Mohammedaner, Türken wie Araber, schütteln missbilligend das Haupt, ja verbergen ihre Tränen nicht, wenn sie sehen, wie bei einem Zuge Deportierter durch die Stadt von türkischen Soldaten mit Knütteln auf hochschwängere Weiber oder Sterbende, die sich nicht mehr weiterschleppen können, losgeschlagen wird. Sie können sich nicht denken, dass ihre Regierung diese Grausamkeiten angeordnet hat und legen alle Ausschweifungen den Deutschen zur Last, die man während des Krieges in allen Dingen für die Lehrmeister der Türkei hält. Auch die Mollahs sagen in den Moscheen, nicht die Hohe Pforte, sondern die deutschen Offiziere hätten die Misshandlung und Vernichtung der Armenier angeordnet.

Die Dinge, die hier jedermann seit Monaten vor Augen hat, bleiben in der Tat ein Schandfleck auf dem Ehrenschild Deutschlands im Gedächtnis der morgenländischen Völker.

Um nicht irre werden zu müssen an dem Charakter der Deutschen, vor dem sie bis dahin Achtung hatten, legen sich manche Gebildete die Sache folgendermassen zurecht: Das deutsche Volk, sagen sie, weiss wahrscheinlich nichts von den schrecklichen Massakres, die gegenwärtig allenthalben in der Türkei gegen die eingeborenen Christen inszeniert werden. Wie wären sonst bei der Wahrheitsliebe des deutschen Volkes Artikel möglich, wie wir sie in deutschen Zeitungen lesen, die von nichts anderem zu wissen scheinen, als dass einzelne Armenier als Spione oder als Landesverräter verdientermassen standrechtlich erschossen worden sind? Andere wieder sagen: "Vielleicht sind der deutschen Regierung durch gewisse Kompetenzverträge die Hände gebunden oder ein Einschreiten ist gegenwärtig nicht opportune". Es ist uns bekannt, dass die Botschaft in Konstantinopel durch ihre Konsulate über alle diese Dinge

unterrichtet wurde. Da sich aber bisher im Deportationsverfahren nicht das mindeste geändert hat, so halten wir uns aus Gründen des Gewissens zu diesem Bericht für verpflichtet.

Zurzeit, als ich diesen Bericht abfasste, wurde der deutsche Konsul in Aleppo durch seinen Kollegen aus Alexandrette, Konsul Hoffmann, vertreten. Konsul Hoffmann erklärte mir, die deutsche Botschaft sei durch wiederholte Berichte aus den Konsulaten in Alexandrette, Aleppo und Mossul eingehend über die Vorgänge im Lande unterrichtet. Als Ergänzung zu den Akten und als Detailschilderung sei aber ein Bericht über das, was ich mit eignen Augen gesehen, willkommen. Er werde meinen Bericht auf sicherem Wege an die Botschaft in Konstantinopel gelangen lassen. Ich arbeitete nun einen Bericht in der gewünschten Weise aus, indem ich eine genaue Schilderung von den Zuständen in dem Chan gegenüber unserer Schule gab. Herr Konsul Hoffmann wollte einige Photographien, die er selbst aufgenommen hatte, beifügen. Sie stellten Haufen von Leichen dar, zwischen denen noch lebende Kinder herumkrochen oder ihre Notdurft verrichteten.

In der umgearbeiteten Form wurde der Bericht ausser von mir noch von meinen Kollegen, Herrn Oberlehrer Dr. Graeter und Frau Marie Spiecker, unterzeichnet. Auch der Leiter unserer Anstalt, Herr Direktor Huber, setzte seinen Namen mit darunter und fügte ungefähr folgende Worte bei: Der Bericht des Kollegen Niepage ist in keiner Weise übertrieben. Wir leben hier seit Wochen in einer Luft, die durch Krankheit und Leichengeruch verpestet ist. Nur die Hoffnung auf baldige Abhilfe macht es uns möglich, weiterzuarbeiten.

Die Abhilfe blieb aus. Da war mein Gedanke, mein Amt als Oberlehrer an der deutschen Realschule niederzulegen mit der Begründung,

es sei sinnlos und sittlich nicht zu rechtfertigen, als Vertreter europäischer Kultur einem Volke Unterricht und Erziehung bringen zu sollen, und gleichzeitig tatenlos zusehen zu müssen, wie die Regierung des Landes Volksgenossen der Schüler einem qualvollen Hungertode preisgibt. Meine Umgebung aber, und auch der Leiter der Anstalt, Herr Direktor Huber, brachten mich von meinem Vorhaben ab. Ich wurde darauf hingewiesen, dass es wertvoll sei, dass wir als Augenzeugen der Dinge im Lande blieben. Vielleicht würde unsere Gegenwart dazu mitwirken, dass die Türken mit Rücksicht auf uns Deutsche etwas menschlicher mit ihren unglücklichen Opfern verfahren. Ich sehe jetzt, dass ich viel zu lange ein schweigender Zeuge all dieses Unrechts gewesen bin.

Durch unsere Anwesenheit wurde nichts gebessert, und was wir selbst tun konnten, war nur ein Geringes. Frau Spiecker, unsere energische, tapfere Kollegin kaufte Seife, und was noch an lebendigen Frauen und Kindern – Männer waren nicht mehr da - in unserer Umgebung vorhanden war, wurde abgeseift und von Läusen gereinigt. Frau Spiecker stellte Frauen an, die für die, welche noch Nahrung aufnehmen konnten, Suppe kochten. Ich selbst verteilte sechs Wochen lang unter die sterbenden Kinder alle Abend zwei Eimer Tee, Käse und aufgeweichtes Brot. Als sich aber von den Sterbehäusern der Hunger- oder Flecktyphus in der Stadt ausbreitete, erkrankten wir mit fünf unserer Kollegen und mussten unsere Hilfeleistung einstellen. Für die Deportierten, die hierher nach Aleppo kamen, war ja auch alle Hilfe umsonst. Wir konnten den zum Tode Geweihten nur noch kleine Erleichterungen in ihrer Sterbensnot zuteil werden lassen.

Was wir hier in Aleppo mit eigenen Augen sahen, war ja nur die letzte Szene des grossen Trauerspiels der Armenierausrottung, nur ein winziger Bruchteil des Schrecklichen, dass sich gleichzeitig in den übrigen Provinzen der Türkei abspielte. Viel entsetzlichere Dinge berichteten die Ingenieure der Bagdadbahn, wenn sie von der Strecke heimkehrten oder deutsche Reisende, die auf ihrem Wege den Karawanen der Deportierten begegnet waren. Manche dieser Herren mochten tagelang nichts essen, so Entsetzliches hatten sie gesehen.

Der eine berichtete (Herr Greif, Aleppo), wie am Bahndamm bei Tell Abiad und Raz ul Ain geschändete Frauenleichen massenhaft nackt herumlagen. Viele von ihnen hatte man Knüttel in den After hineingetrieben. Ein anderer (Herr Spiecker, Aleppo) hatte gesehen, wie Türken armenische Männer zusammenbanden, mit Vogelflinten eine Reihe von Schüssen in das Menschenbündel hinein abgaben und lachend davongingen, während ihre Opfer in schrecklichen Zuckungen langsam verendeten. Anderen Männern hatte man die Hände auf den Rücken gebunden und liess sie steile Hänge hinabrollen. Unten standen Frauen, die die Herabgerollten mit Messern bearbeiteten, bis sie tot waren. Einem protestantischen Geistlichen, der noch vor zwei Jahren meinen Kollegen Dr. Graeter auf der Durchreise sehr herzlich aufgenommen hatte, wurden die Fingernägel herausgerissen.

Der deutsche Konsul aus Mossul berichtete in meinem Beisein im deutschen Kasino zu Aleppo, er habe auf manchen Stücken des Weges von Mossul nach Aleppo soviel abgehackte Kinderhände liegen sehen, dass man die Strasse damit hätte pflastern können. Auch im deutschen Hospital von Urfa liegt ein kleines Mädchen, dem beide Hände abgehackt wurden. Bei einem Araberdorf vor Aleppo sah Herr Holstein,

der deutsche Konsul aus Mossul, flache Gruben mit frischen Armenierleichen. Die Araber des Dorfes sagten aus, sie hätten diese Armenier auf Befehl der Regierung umgebracht. Einer versicherte stolz, er allein habe acht totgeschlagen.

In vielen Alleppiner Häusern, in denen Christen wohnen, fand ich armenische Mädchen versteckt, die durch irgend einen Zufall dem Tod entrannen, sei es, dass sie erschöpft liegen blieben und für tot gehalten wurden, als ihr Zug weitergetrieben wurde, sei es, dass Europäer Gelegenheit hatten, die Unglücklichen für wenige Mark dem türkischen Soldaten abzukaufen, der sie zuletzt geschändet hatte. Alle diese Mädchen sind wie geistesgestört. Viele haben zusehen müssen, wie die Türken ihren Eltern die Hälse durchschnitten. Ich kenne solche armen Geschöpfe, aus denen Monate lang kein Wort, aus denen noch heute kein Lächeln herauszubringen ist. Ein etwa 14jähriges Mädchen wurde von dem Magazinverwalter der Bagdadbahn in Aleppo, Herrn Krause, aufgenommen. Das Kind war von türkischen Soldaten in einer Nacht so oft genotzüchtigt worden, dass es vollständig den Verstand verloren hatte. Ich sah, wie es sich mit heißen Lippen im Wahnsinn auf seinem Kissen herumwälzte, und konnte ihm nur mit Mühe Wasser zu trinken geben.

Ein mir bekannter Deutscher sah in der Nähe von Urfa, wie Hunderte von christlichen Bauersfrauen von den türkischen Soldaten gezwungen wurden, sich nackt auszuziehen. Zum Gaudium der Soldaten mussten sie sich so tagelang bei 40 Grad Hitze durch die Wüste schleppen, bis ihre Haut völlig verbrannt war. Ein anderer hat gesehen, wie ein Türke einer armenischen Frau das Kind aus dem Mutterleib herausriss und gegen die Wand schleuderte.

Weitere Tatsachen und schlimmere als diese wenigen Beispiele, die ich hier gebe, finden sich in den zahlreichen Berichten der deutschen Konsulate von Alexandrette, Aleppo und Mossul, die der Botschaft eingereicht wurden. Die Konsuln sind der Ansicht, dass bis jetzt wahrscheinlich gegen eine Million Armenier durch die Massakre der letzten Monate umgekommen sind.

Es ist eine Gewissenspflicht, diese Dinge zur Sprache zu bringen. Obwohl die Regierung mit der Vernichtung des armenischen Volkes nur immer politische Zwecke verfolgt, so trägt doch die Ausführung in vielen Zügen den Charakter einer Christenverfolgung.

All die Zehntausende von Mädchen und Frauen, die in türkische Harems verschleppt wurden und die Massen von Kindern, die von der Regierung gesammelt und unter Türken und Kurden verteilt werden, sind für die christliche Kirche verloren und müssen den Islam annehmen. Das Schimpfwort "Giaur" bekamen jetzt auch die Deutschen wieder zu hören.

In Adana sah ich eine Schar armenischer Waisenkinder unter Bewachung türkischer Soldaten durch die Strassen ziehen. Ihre Eltern hatte man abgeschlachtet, die Kinder müssen Mohammedaner werden. Es ist überall vorgekommen, dass erwachsene Armenier ihr Leben dadurch retten konnten, dass sie sich bereitfanden, den Islam anzunehmen. Anderswo haben türkische Beamte, nachdem die Christen veranlasst waren, ein Gesuch um Aufnahme in die Gemeinde des Islam aufzusetzen, sehr grossartig, um den Europäern Sand in die Augen zu streuen, geantwortet, die Religion sei kein Spielzeug, und haben es vorgezogen, die Bittsteller töten zu lassen. Männer wie Talaat Bei und Enver Pascha haben mehrfach vornehmen Armeniern, die ihnen Geschenke überbrach-

ten, zugleich mit ihrem Dank die Meinung ausgesprochen, noch lieber wäre es ihnen gewesen, wenn die armenischen Spender ihnen ihre Gaben als Mohammedaner überreicht hätten. Einem Zeitungsreporter sagte einer der Herren: "Gewiss, wir bestrafen jetzt auch viele Unschuldige." Mit solchen Gründen rechtfertigen türkische Staatsmänner die Massenabschlachtungen wehrloser Frauen und Kinder. Ein deutscher katholischer Geistlicher berichtete, Enver Pascha habe gegenüber dem päpstlichen Gesandten in Konstantinopel, Monsignore Dolci, geäußert: Er werde nicht ruhen, so lange noch ein Armenier am Leben sei.

Das Ziel der Deportation ist die Ausrottung des ganzen armenischen Volkes. Diese Absicht geht daraus hervor, dass die türkische Regierung jede Hilfeleistung von Missionen, barmherzigen Schwestern und Europäern, die im Lande leben, abweist und systematisch zu verhindern sucht. Ein Schweizer Ingenieur sollte vor ein Kriegsgericht gestellt werden, weil er in Anatolien Brot an die verhungerten armenischen Frauen und Kinder eines Deportationstransportes verteilt hatte. Die Regierung hat keinen Anstand genommen, auch armenische Schüler und Lehrer aus den deutschen Schulen in Adana und Aleppo und armenische Kinder aus den deutschen Waisenhäusern zu deportieren, unbekümmert um alle Bemühungen der Konsuln und Anstaltsleiter. Auch das Angebot der amerikanischen Regierung, die Deportierten auf amerikanischen Schiffen und auf amerikanische Kosten nach Amerika zu bringen, wurde abgelehnt.

Wie unsere deutschen Konsuln und zahlreiche im Lande wohnende Ausländer über die Armeniermassakres denken, wird eines Tages durch die Berichte offenbar werden. Ueber das Urteil der deutschen Offiziere in der Türkei kann ich nichts sagen. Ich merke häufig, wie fatales

Stillschweigen oder krampfhaftes Bemühen, das Thema zu wechseln, in ihren Kreisen eintraten, wenn ein lebhaft fühlender Deutscher mit selbständigem Urteil auf das fürchterliche Elend der Armenier zu sprechen kam.

Als der General-Feldmarschall von der Goltz nach Bagdad reiste und bei Djerablus den Euphrat passieren musste, war dort ein grosses Lager von halbverhungerten deportierten Armeniern. Kurz vor der Ankunft des Feldmarschalls trieb man die Unglücklichen, so erfuhr ich in Djerablus, samt Kranken und Sterbenden mit Peitschehieben ein paar Kilometer über die nächsten Hügel. Als von der Goltz durchkam, war von dem widrigen Anblick nichts mehr zu sehen. Als wir bald darauf mit ein paar Kollegen den Platz besuchten, fanden wir noch Männer- und Kinderleichen, Kleiderreste und Schädel und Knochen, von denen Schakale und Raubvögel das Fleisch erst teilweise abgefressen hatten.

Der Verfasser des vorliegenden Berichtes hält es für ausgeschlossen, dass es der deutschen Regierung, wenn sie den ernstlichen Willen hat, dem Verderben noch in letzter Stunde zu steuern, unmöglich sein sollte, die türkische Regierung zur Vernunft zu bringen, Sind die Türken wirklich uns so wohlgesinnt, wie man sagt, darf man sie nicht darauf hinweisen, wie sehr sie uns vor der ganzen Welt kompromittieren, wenn wir als ihre Bundesgenossen ruhig mitansetzen sollen, dass unsere Glaubensgenossen in der Türkei zu Hunderttausenden abgeschlachtet, ihre Frauen und Töchter geschändet, ihre Kinder im Islam auferzogen werden? Haben die Türken kein Verständnis dafür, dass ihre Barbareien uns zugerechnet werden, und dass man uns Deutsche entweder sträflichen Einverständnisses oder verächtlicher Schwäche zeihen wird, wenn wir gegenüber den furchtbaren Greueln, die dieser Krieg erzeugt

hat, die Augen verschliessen, und Tatsachen, die schon in der ganzen Welt bekannt sind, totzuschweigen versuchen? Sind die Türken wirklich so intelligent, wie man sagt, sollte es dann unmöglich sein, sie davon zu überzeugen, dass sie mit der Ausrottung der christlichen Nationen in der Türkei die werteschaaffenden Faktoren und die Vermittler des europäischen Handels und der allgemeinen Zivilisation vernichten? Sind die Türken so weitsichtig, wie man sagt, werden sie sich der Befürchtung verschliessen können, dass nach Kenntnisnahme dessen, was während des Krieges in der Türkei vorgegangen, die europäischen Kulturstaaten zu dem Schluss kommen müssen, dass die Türkei das Recht, sich selbst zu regieren, verwirkt und den Glauben an ihre Kulturfähigkeit und Toleranz ein für allemal zerstört hat? Ist es nicht das eigene Beste der Türkei, was die deutsche Regierung vertritt, wenn sie sie daran verhindert, sich selbst wirtschaftlich und moralisch zugrunde zu richten?

Mit diesem Bericht suche ich das Ohr der Regierung durch Vermittlung der berufenen Vertreter des deutschen Volkes zu erreichen. In den Kommissionssitzungen des Reichstages dürfen diese Dinge, so peinlich sie sind, nicht länger verschwiegen werden. Nichts wäre beschämender für uns, als wenn in Konstantinopel mit ungeheurem Geldaufwand ein deutsch-türkisches Freundschaftshaus aufgerichtet würde, während wir nicht imstande sind, unsere Glaubensgenossen vor Barbareien zu schützen, die ihresgleichen in der blutbefleckten Geschichte der Türkei nicht haben. Würde man nicht die gesammelten Mittel besser dazu verwenden, Waisenhäuser für die unschuldigen Opfer türkischer Barbarei zu errichten?

Als nach den Massakres im Jahre 1909 in Adana eine Art Versöhnungsdiner stattfand, an dem außer hohen türkischen Beamten die

Spitzen der armenischen Geistlichkeit teilnahmen, erhob sich, wie der deutsche Konsul Büge, der zugegen war, erzählte, ein armenischer Geistlicher und sagte in seiner Rede: "Es ist wahr, wir Armenier haben in den Tagen dieser Massakre viel verloren, unsere Männer, unsere Frauen, unsere Kinder und unsere Habe. Ihr Türken aber habt mehr verloren. Ihr habt eure Ehre verloren."

Wollen wir fortfahren, die Christenmassakres für eine interne Angelegenheit der Türkei zu erklären, die für uns nur die Bedeutung hat, uns die Freundschaft der Türkei zu sichern, dann müssen wir auch die Richtlinien unserer deutschen Kulturpolitik ändern. Dann müssen wir aufhören, deutsche Lehrer in die Türkei zu schicken und wir Lehrer müssen darauf verzichten, in der Türkei von deutschen Dichtern und Philosophen, von deutscher Kultur und deutschen Idealen, ganz zu geschweigen von deutschem Christentum, unseren Schülern zu erzählen.

Ich bin vor drei Jahren vom Auswärtigen Amt als Oberlehrer an die deutsche Realschule in Aleppo gesandt worden. Das Königliche Provinzialschulkollegium zu Magdeburg hat mir bei meinem Fortgang zur besonderen Pflicht gemacht, mich des Vertrauens würdig zu zeigen, das durch die Beurlaubung zur Verwaltung der Oberlehrerstelle in Aleppo in mich gesetzt wurde. Ich würde meiner Pflicht als deutscher Beamter und berufener Vertreter deutscher Kultur nicht genügen, wollte ich angesichts der Schändlichkeiten, deren Zeuge ich war, stillschweigen und tatenlos zusehen, wie die mir anvertrauten Schüler in die Wüste und in den Hungertod getrieben werden.

Fragt man nach den Gründen, die die jung-türkische Regierung bewogen haben, diese fürchterlichen Massregeln gegen die Armenier anzuordnen und durchzuführen, so wäre folgendes zu sagen:

Dem Jungtürken schwebt das europäische Ideal eines einheitlichen Nationalstaates vor. Die nicht-türkischen mohammedanischen Rassen, wie Kurden, Perser, Araber usw. hofft er auf dem Verwaltungswege und durch türkischen Schulunterricht unter Berufung auf das gemeinsame mohammedanische Interesse turkifizieren zu können. Die christlichen Nationen, Armenier, Syrer, Griechen, fürchtet er wegen ihrer kulturellen und wirtschaftlichen Ueberlegenheit und sieht in ihrer Religion ein Hindernis, sie auf friedlichem Wege zu turkifizieren. Sie müssen daher ausgerottet oder zwangsweise islamisiert werden. Die Türken ahnen nicht, dass sie dabei den Ast absägen, auf dem sie selbst mit sitzen. Wer soll die Türkei vorwärtsbringen, wenn nicht Griechen, Armenier und Syrer, die mehr als ein Viertel der Bevölkerung des Reiches ausmachen? Die Türken, die unbegabteste der in der Türkei lebenden Rassen, sind ja selbst nur eine Minorität der Bevölkerung und stehen selbst unter den Arabern kulturell noch immer weit zurück. Wo gibt es türkischen Handel, türkisches Handwerk, türkische Industrie, türkische Kunst, türkische Wissenschaft? Selbst Recht und Religion und die Sprache, soweit sie literaturfähig ist, haben sie den unterworfenen Arabern entlehnt.

Wir Lehrer, die wir jahrelang in deutschen Schulen in der Türkei Griechen, Armenier, Araber, Türken und Juden unterrichtet haben, können kein anderes Urteil aussprechen, als daß von allen unseren Schülern die reinen Türken die unwilligsten und unfähigsten sind. Wo einmal ein Türke etwas leistet, kann man in neun bis zehn Fällen sicher sein, dass es sich um einen Tscherkessen, einen Albanesen oder um einen Türken mit bulgarischem Blute in den Adern handelt. Aus meinen persönlichen Erfahrungen kann ich nur die Prognose stellen, dass die eigentlichen Türken in Handel, Industrie und Wissenschaft nie etwas leisten werden.

Man erzählt uns jetzt in den deutschen Zeitungen von dem Bildungshunger der Türken, die sich eifrig dazu drängen, deutsch zu lernen, berichtet sogar von Sprachkursen für Erwachsene, die in der Türkei eingerichtet werden. Freilich werden sie eingerichtet, aber mit welchem Ergebnis? Da liest man von dem Sprachkursus einer Realschule, der mit zwölf türkischen Lehrern als Schülern begonnen habe. Der Berichterstatte vergisst aber hinzuzufügen, dass nach vier Stunden nur noch sechs, nach fünf Stunden fünf, nach sechs Stunden vier und nach sieben Stunden nur noch drei Schüler zum Unterricht erschienen, so dass der Kursus wegen der Indolenz der Schüler nach acht Stunden einging, noch ehe er eigentlich angefangen hatte. Wären die Schüler Armenier gewesen, so hätten sie bis zum Ende des Schuljahres ausgehalten, fleissig gelernt und am Schluss die deutsche Sprache leidlich beherrscht.

Was ist die Pflicht Deutschlands, wie jedes christlichen Kulturvolkes, angesichts der Armeniermassakres? Wir müssen alles versuchen, um die halbe Million armenischer Frauen und Kinder, die in der Türkei heute noch am Leben sein mögen und dem Hungertode preisgegeben werden, vor einem Untergange zu bewahren, der eine Schande für die ganze zivilisierte Welt sein würde. Die Hunderttausende von deportierten Frauen und Kindern, die am Rande der mesopotamischen Wüste und auf den Strassen dorthin liegen geblieben sind, können ihr elendes Dasein nur noch kurze Zeit fristen. Oder wie lange kann man davon leben, daß man sich Körner aus dem Pferdemit sucht und Gras dazu isst? Zahllosen wird wegen der monatelangen Unterernährung und der herrschenden Dysenterie kaum noch zu helfen sein. In Konia leben noch einige Tausend aus Konstantinopel vertriebener einst wohlhabender und gebildeter Armenier, Aerzte, Schriftsteller, Kaufleute, denen noch zu

helfen wäre, ehe auch sie dem drohenden Schicksal erliegen. Noch arbeiten eintausendfünfhundert gesunde armenische Männer, Frauen und Kinder, darunter Grossmütter von sechzig Jahren und viele Kinder von sechs und sieben Jahren , an einer Strecke der Bagdadbahn zwischen Eiran und Enteli als Steinklopfer und Erdarbeiter in der Nähe des grossen Tunnels. Zurzeit werden sie noch durch Oberingenieur Morf von der Bagdadbahn gepflegt, aber auch ihre Namen hat die türkische Regierung schon registriert. Sobald ihre Arbeit fertig ist, was in zwei bis drei Monaten der Fall sein dürfte, und sie nicht mehr gebraucht werden, sollen ihnen "neue Wohnsitze angewiesen werden", d.h. die Männer werden abgeführt und erschlagen, die hübschen Frauen und Mädchen kommen in die Harems, und der Rest wird in der Wüste ohne Nahrung hin- und hergetrieben, bis alles verendet ist.

Das armenische Volk hat einen Anspruch auf deutsche Hilfe. Als vor einigen Jahren in Cilicien Armeniermassakres auszubrechen drohten, erschien ein deutsches Kriegsschiff vor Mersina. Der Kommandeur besuchte den armenischen Katholikos in Adana und versicherte ihm, dass, solange es einen deutschen Einfluss in der Türkei gebe, Massakres wie zur Zeit Abdul Hamids unmöglich sein würden. Dasselbe hat der deutsche Botschafter von Wangenheim dem armenischen Patriarchen und dem Vorsitzenden des armenischen Nationalrates bei einer Audienz im April des vorigen Jahres versichert.

Auch abgesehen von der allgemeinen Christenpflicht, haben wir Deutsche ganz besonders die Verpflichtung, der völligen Ausrottung der noch überlebenden halben Million armenischer Christen Einhalt zu gebieten. Wir sind die Bundesgenossen der Türkei und, nach Ausschaltung der Franzosen, Engländer und Russen, die einzigen, die dort noch

etwas zu sagen haben. Wir mögen die Lügen des feindlichen Auslandes, dass deutsche Konsuln die Massakres organisiert haben, entrüstet abweisen, den Glauben des türkischen Volkes, dass Deutschland die Armeniermassakres angeordnet habe, werden wir nicht zerstören, wenn nicht endlich energisch von den deutschen Diplomaten und Offizieren eingegriffen wird. Und bliebe nur der eine Vorwurf zurück, dass unsere Furcht und Schwäche gegenüber unserm Bundesgenossen uns verhindert habe, eine halbe Million Frauen und Kinder vor der Abschachtung und dem Hungertode zu bewahren, so würde das Bild des deutschen Krieges im Spiegel der Weltgeschichte für alle Zeiten durch einen hässlichen Zug verunziert sein. Man würde sehr im Irrtum sein, wenn man glauben würde, dass die türkische Regierung von sich aus auch nur von der Vernichtung der Frauen und Kinder ablassen würde, wenn nicht der stärkste Druck von der deutschen Regierung ausgeübt wird. Noch kurz vor meiner Abreise von Aleppo im Mai dieses Jahres wurden in Ras ul Ain an der Bagdadbahn die ganzen dort lagernden Haufen von Deportierten, schätzungsweise zwanzigtausend Frauen und Kinder, abgeschlachtet.

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԴՐ. ՄԱՐՏԻՆ ՆԻՊԱԳԵ

ԽՈՍՔ՝ ՈՒՂԴՎԱԾ ԳԵՐՄԱՆԱՅԻ
ԺՈՂՈՎՐԴԻ ԸՆՏՐՅԱԼ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉՆԵՐԻՆ.
ԳԵՐՄԱՆԱՅԻ ԱՎԱԳ ՈՒՍՈՒՑՉԻ
ՏՊԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԹՈՒՐԹԻԱՅԻՑ

DR. MARTIN NIEPAGE

EIN WORT AN DIE BERUFENEN VERTRETER DES
DEUTSCHEN VOLKES
EINDRÜCKE EINES DEUTSCHEN OBERLEHRERS
AUS DER TÜRKEI

Համակարգչային ձևավորումը՝ Կ. Չալաբյանի,
Կազմի ձևավորումը՝ Ա. Պատվականյանի
Հրատ. խմբագրումը՝ Վ. Դերձյանի

Տպագրված է «Արման Ասմանգուլյան» ԱԶ-ում:
ք. Երևան, Հր. Ներսիսյան 1/125

Ստորագրված է տպագրության՝ 08.06.2017:
Չափսը՝ 60x84^{1/16}: Տպ. մամուլը՝ 3.125:
Տպաքանակը՝ 100:

ԵՊՀ հրատարակչություն
ք. Երևան, 0025, Ալեք Մանուկյան 1
www.publishing.y-su.am